

УДК 271.222(497.11)-523.4-463.6"18"(093.2)
929.52САВИЋ"18"(093.2)

Мирослав Лазић*

Београд

Судбина једне ктиторије: „обвезателство“ Савићевих Саборној цркви у Пожаревцу

Abstract: Тема рада јесте случај и каснија судбина ктиторије Савићевих Саборној цркви у Пожаревцу. После уводног осврта на институцију ктиторства, читав случај се не посматра искључиво хронолошким низањем догађаја, већ се сагледава из накнадне визуре, чија се веродостојност потом проверава на основу архивских и других извора. Захваљујући њима, детаљно се прати историјат ктиторије Савићевих — од Савиног и Живаниног добровољно потписаног „обвезателства“, преко покретања судске парнице о деоби наследства фамилије Савић, до потраживања заступника пожаревачке цркве на суду на име уговорених обавеза. На крају је са позиција културе сећања дат осврт на накнадну рецепцију ктиторије Савићевих.

Key words: ктиторија, задужбина, култура сећања, Саборна црква, Пожаревац, Сава Савић, Живана Савић, Никола Мита Савић, Георгије Ђока Савић, Раша Здравковић.

Институција ктиторства имала је дугу традицију у српској средини,¹ а почивала је на основама хришћанске сотириологије и есхатологије, у оквиру којих се ктиторски чин сагледава кроз спасење душе и задобијање вечног живота на крају историје, приликом Христовог Другог доласка. Сотириолошку димензију ктиторског чина могуће је сагледати као добро дело поникло на Христовом учењу о милосрђу, као једну од битних хришћанских врлина, али и кроз могућност стицања ктиторског права, чији се један од најбитнијих сегмената односио на установљење литургијског сећања. На тај начин ктитору се пружала могућност редовног упућивања молитава у

* lazicmir@gmail.com

¹ Марковић, Василије, *Православно монаштво и манастири у средњовековној Србији*, Српска манастирска штампарија, Сремски Карловци, 1920; Марковић, Василије, „Ктитори, њихове дужности и права“, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* V (1925), 100–119; Веселиновић, Рајко, „Зашто су подизане задужбине?“, *Гласник Српске православне цркве* XLIV (1963), 278–283; Поповић, Радомир, „Мотив задужбинарства у средњовековној Србији“, *Богословље* XXXI/1 (1987), 243–248; Милошевић, Радомир, *Црквено задужбинарство код Срба*, Храм Светог апостола Луке, Смедерево, 2005; Стародубцев, Татјана, „Задужбинарство и ктитори у доба Лазаревића“, *Саопштења Републичког завода за заштитну сјоменика културе* XLII (2010), 39–63.

оквиру литургије и поседних помена за здравље његово и његових најближих сродника, као и за спас њихове душе након упокојења. Такође, поред многих других мотива, покајање и опроштај грехова такође су имали значајну улогу у подстицању ктиторског чина. Међутим, поред примарних верских мотива, битну улогу су имали и друштвени, пре свега, меморисање личности ктитора или приложника у колективној свести средине и истицање његовог положаја у локалној или широј друштвеној заједници. Будући да је меморијална структура била традиционално везана за цркву, ктитор путем подизања или даривања цркве настоји да остави трајан спомен о свом постојању будућим генерацијама, што, између осталог, јасно потврђују и меморијални натписи и записи.²

Након уопштеног увода о институцији ктиторства, а пре него што кренемо на разматрање конкретног случаја „обвезателства“ Савићевих, најпре ћемо се осврнути на обраћање Манојла Хаџи Антоновића, поштанског телеграфског чиновника из Београда, који је 10. јануара 1900. упутио писмену молбу протојереју пожаревачком тражећи да се његова мајка Милица, којој се ближио самртни час, након упокојења сахрани у породичној гробници испред цркве. У писму, између осталог, Хаџи Антоновић каже:

Моја мати Милица Хаџи Антоновићка рођена поч. Мите Савића бив. овд. трговца и ортака „Великог Милоша“ као што и на плочи умрлог Мите написано и данас постоји, па како је мој деда, Мита још за живота свог дао подићи цео тороњ цркве Пожаревачке почев од фундамента, па до крста на тороњу, све је то извршио о своме трошку, а тако исто дао је озидати гробницу с десне стране при уласку у цркву за себе и своју фамилију, па како је цела породица помрла и сви су у поменутој гробници сарањени, остала је још у животу моја мати и кћи поч. Мите Савића која је од дужег времена болесна, а изгледи су да ће ускоро Богу душу дати.³

Обавестивши митрополита Инокентија о молби Манојла Хаџи Антоновића и тражећи од њега сагласност, заступник окружног протопрезвитера Тома Протић је између осталог указао „да ако би се Милице као ћери ктитора“ Мите Савића одобрило да се сахрани у породичној гробници, „да се унапред стави забрана да се нови споменици — уздигнути крст или пирамида не подигну, но да и на даље остане гробница покривена мермерном плочом која сада постоји или да се замени но опет положено“.⁴ Два дана касније стигао је одговор од митрополита Инокентија, који је навео „да нема ништа против жеље Манојла Х. Антоновића, чиновника из Београда, ако и санитетска власт одобри; с’ тога нека се молитељ по овој ствари обрати молбом Г-ну Министру Унутрашњих дела.“ Будући да нисмо нашли одговор министра унутрашњих дела, нити било који други посредни документ, не знамо да ли

² О мотивима ктиторског чина у српској култури 19. века: Лазић, Мирослав, „Ктитори и приложници српској култури 19. и почетком 20. века“, у: Столић, Ана, Макуљевић, Ненад (ур.), *Приватни животи код Срба у деведнаестом веку*, Слио, Београд, 2006, 633–659.

³ „Протојереју Пожаревачком“, 10. јануара 1900: АЕБ, ПП, фасц. 1900.

⁴ „Ваше Високопреосвештенство, Милостиви Архипастир!“, № 24, 11. јануара 1900: АЕБ, ПП, фасц. 1900.

је Милица сахрањена у породичној гробници испред цркве, што уосталом није ни толико битно за читаву причу.

На основу навода из писама Манојла Хаџи Антоновића и протопрезвитера Томе Протића сазнајемо да је не само у породичној традицији већ и у колективном памћењу Пожаревљана било присутно сећање на Миту Савића као ктитора пожаревачке цркве. То је, поред усменог предања, потврђивао и положај породичне гробнице, која се налазила јужно испред западног улаза храма, што је, иначе, било место најчешће намењено за ктиторе или велике приложнике.⁵ Међутим, на основу сачуваних архивских извора и покојих новинских извештаја покушаћемо да реконструиремо историјат и судбину завештања цркви Светих арханђела Михаила и Гаврила у Пожаревцу, и да тако сагледамо да ли се и у којој мери накнадна рецепција овог случаја поклапа са историјским чињеницама. У сваком случају, у питању је једна занимљива прича која је привукла значајну пажњу како највиших световних власти и црквених кругова, тако и самих Пожаревљана. Развој догађаја који је закупао пажњу, локалне средине и шире јавности — што потврђују и извештаји из *Србских новина*, званичног гласила Кнежевине Србије — одвијао се готово читаву деценију, док је разрешење читавог случаја имало судски епилог. Поред аутентичне преписке између надлежних министарстава, црквених и судских органа, захваљујући сачуваном извештају заступника цркве пожаревачке у судском спору, који ћемо приложити у интегралној верзији, могуће је добити доста поуздану слику о самом историјату овог занимљивог случаја.⁶

Ради лакшег праћења догађаја који следе и разумевања међусобних родбинских веза, у најкраћим цртама ћемо напоменути то да су Пожаревљани Никола Мита Савић и његов рођени брат Георгије Ђока Савић били ортаци кнезу Милошу у трговини.⁷ Они су се бавили извозом свиња, али и друге робе, преко дубравичке скеле на Дунаву, коју су им откупљивали, а потом даље препродавали, трговци из Ковина Арон Деспинић и Голуб Лазаревић.⁸

⁵ Лазић, Мирослав, „Ктитори и приложници српској култури 19. и почетком 20. века“, у: Столић, Ана, Макуљевић, Ненад (ур.), *Приватни животи код Срба у деведнаестом веку*, Слио, Београд, 2006, 645–647.

⁶ Одговоръ заступника Цркве Пожаревачке на побуђење апеллирања мужа и заступника Живане бивше удовице Савићеве у парници Цркве Пожаревачке противу наследника иманя Савићевана испуненіе обвезателства: „Славный Суде!“, 5. јула 1850: АЕБ, ПП, фасц. 1850.

⁷ Више о Мити и Ђоки Савићу може се сазнати из архиве Арона Деспинића (Павловић, Леонтије, *Архива Арона Десџинића о џрјовини Србије и Аустјроујарске од 1808–1859*, Народни музеј Смедерево, Смедерево 1968), као и архивске грађе публиковане у: Перуничкић, Бранко, *Град Пожаревац и њејово ујравно јодручје*, Скупштина општине Пожаревац – Новинско-издавачка организација „Браничево“, Београд, 1977, 634–635, 646–648, 658–662, 685, 719–720.

⁸ Манојловић, Мирољуб, *Пожаревац од џурске касабе до срјске вароши 1804–1858*, Народни музеј Пожаревац, Пожаревац, 2005, 121–122; Павловић, Леонтије, *Архива Арона Десџинића о џрјовини Србије и Аустјроујарске од 1808–1859*, Народни музеј Смедерево, Смедерево, 1968.

Управо захваљујући развијеној трговини, а свакако уз наклоност и поверење кнеза Милоша, стекли су огромно богатство и висок друштвени статус у Пожаревцу. Међутим, почетком 1835. године Мита се изненада тешко разболео, о чему кнегиња Љубица у једном свом писму обавештава кнеза Милоша: „За Миту Савића јављам Вам, да се весма јако побољео и сасвим пао у тешку бољест...“⁹ Убрзо потом, у својој тридесет петој години живота, Мита Савић је и умро, оставивши за собом супругу Лату,¹⁰ сина Саву и кћер Милицу.¹¹ На његовој надгробној плочи писало је: „Здѣ почиваетъ рабъ Божій / Николай иначе Мита Савићъ / бившии Марвенны [...] Житель Пожаревачкій / Поживе чѣстно 35 лѣтъ / и престависе въ вѣчности / 16 Януара / 1835 Года“.¹² С друге стране, Ђока Савић се након доласка Уставобранитеља „преставио“ 1841. године у Брусници „збогъ дѣла политическій“, након чега је првобитно био погребен у Крагујевцу, да би касније његови посмртни остаци били пренесени и похрањени у породичну гробницу фамилије Савић, испред пожаревачког храма.¹³ Он је за собом оставио супругу Живану и сина јединца Живка. На надгробној плочи Ђоке Савића, која је и данас сачувана и налази се у црквеној порти југоисточно од храма, пише:

Здѣ положени сѣтъ / встанки оусопшагѣ и ѿ / всехъ въ Сервіи Сербѣвъ / любимагѣ раба Бжја / ГЕОРГИА САВИЧЪ / ѿтмѣнагѣ Великокупца / Пожаревачкагѣ иже въ 36 / лѣтѣ возраста своего / на великѣю печаль / сѣпруги и его, и / иныхъ сожителей / и сродникѣвъ жа / лость, ѣ гдѣ оуспе онѣ / родилсѣ 15^{орѣ} / Априліа 1805 и / престависѣ 7 Іуліа / 1841 года Вѣчнаѣ дѣди / емѣ памѣть.¹⁴

* * *

Увод у саму причу о „обвезателству“ представља изненадна смрт седмогодишњег дечака Живка Савића, сина почившег Георгија Ђоке Савића и његове супруге Живане. Наиме, млади Живко се изненада, 13. марта 1844, тешко разболео и након три дана преминуо.¹⁵ Услед тога је ожалошћена покојникова мајка Живана дошла на идеју да „храму Божију знамениту учини задужбину изъ обимнога иманя, коимъ е Богъ племе мужа нѣна благословіо,

⁹ Петровић, Мита, *Финансије и услове обновљене Србије до 1842.*, I, Министарство финансија, Београд, 1897, 413; Манојловић, Мирољуб, *Пожаревац од њурске касаве до српске вароши 1804–1858*, Народни музеј Пожаревац, Пожаревац, 2005, 121, фн. 9.

¹⁰ Име Митине удовице сазнајемо из једног другог документа у коме је тражена дозвола Конзисторије да се она поново уда: „Благоговѣјниѣшии Протоерей!“, Е№ 96, 11. фебруара 1853: АЕБ, ПП, фасц. 1853.

¹¹ „Протојереју Пожаревачком“, 10. јануара 1900: АЕБ, ПП, фасц. 1900.

¹² Павловић, Леонтије, *Архива Арона Десѣнића о ѣрѣовини Србије и Аустројарске од 1808–1859*, Народни музеј Смедерево, Смедерево, 1968, 32.

¹³ „Ваше высокопреосвященство милостивѣишии нам Архі-Пастырю!“, № 30, 21. марта 1844: АС, МБ, год. 1844, № 278.

¹⁴ Павловић, Леонтије, *Архива Арона Десѣнића о ѣрѣовини Србије и Аустројарске од 1808–1859*, Народни музеј Смедерево, Смедерево, 1968, 33.

¹⁵ „Ваше высокопреосвященство милостивѣишии нам Архі-Пастырю!“, № 30, 21. марта 1844: АС, МБ, год. 1844, № 278.

и да кости единца своєга у истомъ храму Божиємъ щедро украшеномъ по древномъ примеру боголюбивы Праотаца наши положи¹⁶. Своју намеру је саопштила синовцу Сави, сину почившег Николе Мите Савића, који је одушевљен идејом у усхићењу наводно изјавио:

Стрина! Светъ и тако вече и намоега Отца и на твоєга Мужа да су светъ изварали, па може быти да и есу трговиномъ своіомъ по слабости людской, бога увредили, те намъ хоће све скоро семе да се затре; и моя є воля, да се постарамо Бога умилостивити, небы ли Благій Богъ наипосле мене поживіо, кои самъ и тако последня већ гранчица мужкога рода нашега; и кадъ цркви задужбину учинимо блага ће намъ остати доста; но да погребемо у дому Божиємъ не само брата моега, и Сына твоєга Живка, но да принесемо мощи и свію помрлы до сада лица фаміліе наше.¹⁷

„Мислећи зло да се фамилија ова збогъ многогъ нѣвогъ блага и светска проклетства незатире“, Сава и Живана су потом позвали пожаревачког протопрезвитера Јосифа Стефановића да се с њим посаветују шта даље да чине. Прота им је притом предочио „дає общество намѣрно Цркву свою за женску паперту продужити, и торонь сазидати, Саатомъ украсити, Стололеве, Архіерейски, равно Княжескій, певнице позлатити и моловати,¹⁸ цркву препокрити, мермеромъ є поставити“.¹⁹ Саслушавши проту Јосифа Стефановића, Сава и Живана су одлучили да Цркви пожаревачкој „учине задужбину“ тако што ће заједнички сносити трошкове наведених радова, како би „Бога умилостивили“ да им подари здравље, а покојним члановима њихове фамилије „да долѣ мѣсто у вѣчномъ животу приуготови“;²⁰ али под условом да им се омогући подизање породичне гробнице испред цркве, која би након продужења припрате и изградње звоника била смештена у њој.²¹ Поред тога, Сава и Живана су изразили жељу да приликом погребѣ упокојеног Живка прота од „присутвуюћегъ народа“ затражи опроштај „како надъ почившимъ, тако и надъ осталимъ“, што је он, како наводи у свом извештају, и учинио. Истовремено, они су од проте Јосифа Стефановића добили уверење да ће и митрополит Петар „или пришествіємъ, или писменимъ

¹⁶ „Славный Суде!“, 5, јула 1850: АЕБ, ПП, фасц. 1850.

¹⁷ *Исѣо*.

¹⁸ Већи део црквеног мобилијара, који је израдио Михаило Петровић, дрворезбар из Вршца, до тада је већ био завршен: „Ваше Высокопреосвященство Милостивѣйшій Архіпастырю!“, 29. новембра 1843: АС, МБ, год. 1843, № 995; „Ваше Высокопреосвященство Милостивѣйшій Архіпастырю!“, 13. децембра 1843: АС, МБ, год. 1843, № 1020; Више о изрази мобилијара за Саборну цркву у Пожаревцу: Лазић, Мирослав, „Саборна црква у Пожаревцу у светлости архивских извора“, *Саборнось* 4 (2010), 291–292.

¹⁹ „Ваше высокопреосвященство милостивѣйшій нам Архі-Пастырю!“, № 30, 21. марта 1844: АС, МБ, год. 1844, № 278.

²⁰ „Славный Суде!“, 5, јула 1850: АЕБ, фасц. 1850.

²¹ „Обвезателство“, 16, марта 1844: АС, МБ, год. 1844, № 278; „Славный Суде!“, 5, јула 1850: АЕБ, фасц. 1850.

или приматимъ опрощаемъ и высокимъ Архи-Пастырскимъ благословомъ поздрави ти ий“.²²

Своју одлуку о завештању пожаревачкој цркви Сава и Живана Савић одмах су потом детаљно образложили у писменом „обвезателству“, сачињеном истог дана, 16. марта 1844. године. Поред Саве Савића и Живане, „супруге почившег газда Ђоке Савића“, документ су потписали и присутни сведоци: Ђура Живковић, тотор црквени, Стефан Лазић, главни тотор и Јован Николић, парох дубравички. Како би смо имали потпун увид у садржај документа, изворни текст „обвезателства“ доносимо у интегралној верзији:

Коимъ се мы долеподписанный своевольно я као братъ одъ рођена стрица, а я пакъ као мати такође слѣдуюћегъ умершегъ Живка сына могъ, и супруга истогъ Газда Ђоке Савића безъ икаквогъ нагона и пристрастія свуда, како предъ духовномъ тако и мирскомъ влас'ћу обвезуемо, да ће мо у призрѣнію нещастне и нечаяне смрти, која є неизвѣстно трећегъ дана болести посѣтила седмолѣтногъ единца преднаведеногъ сына Живка почившегъ Ђоке Савића жителя Пожаревачкогъ, по довольномъ промишляю, чувствујући у себы согласивши се, почемъ смо како духовну, тако и мирску власть умолили, и умершега седмолѣтногъ единца Живка предъ западный врати садашнѣ цркве Пожаревачке едну общефамилярну Гробницу сазидавши, погребли, у истой цркви о нашемъ трошку новыи Богородичный тронъ, столъ Архидерейскій и Княжескій, къ овомъ новоначинѣне Певнице и остале столове колико годъ нужно буду у целой цркви начинити, ове позлатити и моловати дати, а патось съ Мермеромъ, кровъ съ црепомъ и надъ гробницомъ Цркву за женску паперту попустити, торонъ сазидати и овогъ Саатомъ украсити и начинити све о нашемъ трошку дати, забогъ чега покорно умолявамо надлежне власти, да намъ предъ изложено наше обећанъ за благовременно у дѣйство привести, дозволити милостиво не отрече, а ради долѣгъ вѣрованя даемо ово обвезателство своеручнымъ подписима и положенымъ спрамъ имена крстовима предъ подписанымъ Свидѣтельима снабдевенно и потврѣно.²³

Будући да је за подизање породичне гробнице Савићевих требало доби-ти „саизволенѣ целе обштине, и дозволенѣ выше власти“, одмах по добијању писменог „обвезателства“, прота Јосиф Стефановић је обавестио окружног начелника, затраживши да се „сабере многочислено обшество“.²⁴ Пет дана касније, 21. марта 1844, „сабере се дакле многочислено обшество, у самыи Домъ Судейскій, гди су была наравно лица и Духовне и Полицайне и Судейске власти, и Тотори цркве и тотори масе иманя Савићева.“ Након образложења и упознавања присутних у вези са идејом о завештању, приступило се овери постојећег писменог „обвезателства“ Саве и Живане Савић од стране представника локалних органа власти и надлежних институција.²⁵ У

²² „Ваше высокопреосвященство милостивѣйшій нам Архі-Пастырю!“; № 30, 21. марта 1844: АС, МБ, год. 1844, № 278.

²³ „Обвезателство“, 16. марта 1844: АС, МБ, год. 1844, № 278.

²⁴ „Ваше высокопреосвященство милостивѣйшій нам Архі-Пастырю!“; № 30, 21. марта 1844: АС, МБ, год. 1844, № 278; „Славный Суде!“; 5, јула 1850: АЕБ, ПП, фасц. 1850.

²⁵ „Славный Суде!“; 5, јула 1850: АЕБ, ПП, фасц. 1850.

име Пожаревачке цркве, односно духовне „мѣстне власти“, „обвезателство“ је потписао пожаревачки протопрезвитер Јосиф Стефановић, а потом су следили потписи највиших представника Примириителног суда и Окружног начелства.²⁶ Том приликом је одлучено да се одмах писменим путем обавесте и највише духовне и световне власти, митрополит Петар, као председник Конзисторије,²⁷ и министри „Правосудія и Просвѣщенія“, и да се од њих затраже одобрење и благослов.²⁸ Истовремено, представници цркве и општине пожаревачке су се сагласили да посредством митрополита Петра од мајстора Јована Кригера²⁹ наруче „планъ за поменутый торонъ и паперту“, изразивши жељу да пројекат доградње пожаревачке цркве буде ураћен по „првомъ плану Цркве Бѣоградске, зато што је „кръвь оногъ торня у крову збогъ велики ветрова“ нижи.³⁰

С обзиром на то да је за добијање одговарајућих дозвола од представника највиших световних и црквених власти требало да прође извесно време, а како је покојника требало што пре сахранити, уз сагласност општинских власти млади Живко Савић је погребен два дана по упокојењу, 18. марта, што прота Јосиф Стефановић јасно наводи у свом извештају.³¹ С друге стране, у познијем извештају, од 5. јула 1850, пише да се у ишчекивању позитивног одговора од митрополита Петра и надлежних министарстава приступило изградњи гробнице и погребу покојника на дан Лазареве суботе. Том приликом су у новоподигнуту породичну гробницу пренети и сахрањени посртни остаци и осталих упокојених чланова фамилије Савић:

И тако на Лазареву Суботу год. 844^е буде тѣло почившега Живка по чину торжественомъ погребенія у костурницу фамилијарну племена Савићева

²⁶ „Обвезателство“, 16, марта 1844: АС, МБ, год. 1844, № 278.

²⁷ Све до изгласавања Закона о црквеним власиима љавославне вере из 1862. љодине на челу Конзисторије Митрополије београдске налазио се митрополит, да би потом председници били бирани из редова свештенства са звањем протојереја: Новаковић, Драган, Државно законодавство о љавославној цркви у Србији од 1804. до 1914. љодине, Православни богословски факултет – Институт за теолошка истраживања, Београд, 2010, 100.

²⁸ „Славный Суде!“, 5, јула 1850: АЕБ, ПП, фасц. 1850.

²⁹ Јован (Јохан) Кригер је био пореклом Немац, који се доселио у Кнежевину Србију, где је захваљујући подршци највиших црквених кругова постао тражени градитељ сакралних здања: *Класицизам код Срба. Грађевинарство*, II, Народни музеј у Београду, Београд, 1967, 35, 254–255, 434, 460–461, 470–471. Занимљиво је то да је 1846., године Јован (Јохан) Кригер узео српско држављанство и при том потписао заклетву: „Ј Јован Кригеръ кои самъ до садъ подданикъ Княжеско Мекленбургскій быо, ступаюћи у сажителство Србско Заклинѣмъ се Богомъ живимъ, да ћу као и другій рођеный Србинъ владаюћему Князу Србскомъ свагда вѣранъ быти, даћу Устава Земальскогъ, Закона и уредба совѣстно придржавати се, власти земалске слушати и њима покоравати се, да ћу данакъ дањія и остала сва бремена земалска, коя се налагала буду, точно плаћати и носити, и све дужности Сажителю — Србскомъ своиствене вольно испунјавати. Тако ми Богъ помогао, и тако да могу одговоръ дати на нѣговомъ Страшномъ Суду“: „Заклетва“, 15. јуна 1846: АС, МУД-П, ФIV, № 205.

³⁰ „Ваше высокопреосвященство милостивѣйшій нам Архі-Пастырю!“, № 30, 21. марта 1844: АС, МБ, год. 1844, № 278.

³¹ *Исѣо*.

положено; а заедно и кости одъ шесть іоштъ лица колъна Савићева; линіе кое Живанине кое Савине, изъ гробова свой ископане и съ найвећимъ торжествомъ и великолепіемъ цркве, и собраніемъ целога жителства Пожаревачкога и околны села, у обшту костурницу Савићеву пренешене, предъ западнимъ вратима цркве, кое ће место, кад цркву Живана и Савва по завѣту своему продуже и звонару подигну управо у цркву женску по желји нїовой и по плану зидарскомъ доћи, и кое место само Архіереемъ, Созидателъмъ цркве, и подобнымъ великимъ приложникомъ и благодѣтелъмъ цркве пристои.³²

У истом извештају се затим наводи да су сутрадан „у Неделю Цвѣтоносія, пристигли благослов митрополита Петра и одобрење министра просвете и министра правосуђа „како прилога тако и зыданя гробнице, и цѣлога овога Богоугоднога дѣла“.³³ Заправо, званични акт Конзисторије са благословом митрополита Петра, послат је 31. марта 1844.³⁴ године, што значи десет дана након што су црквене и општинске власти упутиле молбу за добијање дозволе и благослова да се подигне породична гробница испред цркве. У тексту документа, обраћајући се Јосифу Стефановићу, протојереју Округа пожаревачког, митрополит Петар најпре истиче да га је вест „о добровољномъ знаменитомъ прилогу, кои є благолюбива фамілія Саввића храму божіемъ у Пожаревцу на увеличаніе, обновленіе и украшеніе нѣгово учинити усердствовала“ испунила великим „удовольствіемъ и душевномъ радостію“. Настављајући даље похвалним тоном, Митрополит Петар истиче да за „оваково богугодно пожертвованіе, кое ће и сада живећимъ и поздному потомству за угледъ служити“ даје свој архипастирски благослов „усердно Бога молећи како за здравлѣ, благодѣнствіе и спасеніе живы, тако и за оставленіе грѣхова и блажено упокоеніе усопши членова“ породице Савић. На крају, упућујући архијерејски благослов и поздрав Сави и Живани, митрополит Петар је обећао да ће згодном приликом пронаћи време да их лично посети и благослови, и „надъ усопшима нѣиовимъ споменъ совршити“.³⁵

Истог дана, поред благослова и дозволе за обнову и „украшенію храма Пожаревачкогъ кое ће богугодно дѣло благочестива фамілія Саввића по датому свомъ обвезателству о свомъ трошку концу привести“ митрополит Петар је обавестио проту Јосифа Стефановића да ће послати „зактеваного художника Јована Кригера“ како би с њим у погодбу ступили.³⁶ У складу са захтевима наручилаца, убрзо је Јован Кригер израдио план проширења цркве и са представницима цркве и пожаревачке општине потписао уговор, што се сазнаје посредно из потоњих извештаја.³⁷ Сумирајући на крају материјалне

³² „Славный Суде!“, 5, јула 1850: АЕБ, ПП, фасц. 1850.

³³ *Истїо*.

³⁴ „Протоерею Пожаревачкомъ“, № 279, 31. марта 1844: АС, МБ, год. 1844, № 279.

³⁵ *Истїо*.

³⁶ „Пожаревачкомъ Протопресвитеру.“, № 280, 31. марта 1844: АС, МБ, год. 1844, № 280.

³⁷ „Попечителству Просвѣщенія“, П№ 448, 31. октобра 1844: АС, МБ, год. 1844, № 324; „Славный Суде!“, 5, јула 1850: АЕБ, ПП, фасц. 1850.

трошкове, читав обим наведених радова у „обвезателству“ требало је да износи око 4000 # цесарских.

Међутим, није све текло како је било планирано, будући да је дошло до застоја у реализацији исплате обећаних новчаних средстава. Стога је Конзисторија затражила од министарства просвете да изда налог „како бы се ово богоугодно дѣло по желји чл[...] и местны властѣй што пре предузети могло“.³⁸ Након тога су представници пожаревачке општине опоменули „наслѣднике Савићеве Живану и Саву, да приступе ко испуненію дужности свое самыѣ дѣломъ“, на шта они нису одреаговали. Штавише, убрзо су збивања кренула једним нежељеним и непредвиђеним током, будући да су Сава и Живана покренули судску парницу о наследству имања Савићевих. Као разлог за покретање судске парнице, у познијем извештају се наводи да се Живана после извесног времена преудала за Рашу Здравковића, трговца из Смедерева,³⁹ који је „радіо, да она добіе половину иманя Савићева“, а у међувремену се нашла и девојка која је „желила за Саву поћи, па е рада была да сво иманѣ Савићево буде Савино“.⁴⁰ О судској парници подигнутој због наслеђа имовине Савићевих било је упозната и шира јавност, будући да су се у новинама повремено појављивали извештаји о томе, док су поједине судске пресуде биле штампане. Тако се у вези с парницом почетком 1847. године у *Србским новинама*, званичном гласилу Кнежевине Србије, појавила следећа вест:

Београдъ, 9 Јануара. И нехотице показао се кодъ насъ еданъ примѣръ јвности судейскога поступка. На Суду Пожаревачкомъ подигла е Живана, удовица Ђоке Савића, противу малолѣтнога Саве Савића, ђокиногъ братучеда, парницу о наслѣдству половине свегаі иманя. Обе стране печатале су и пређе и сада опетъ нека акта и пресуде о тој парници, на што е и касателна властъ радо свое соизволеніе дала...⁴¹

У покренутој судској парници око наслеђа имања, Првостепени суд Округа пожаревачког досудио је да половина имања Савићевих припадне Живани, а друга Сави, да би потом исту пресуду потврдио и Апелациони суд. На уложену Савину жалбу због наводне пристрасности Суда пожаревачког парница је пренета на Суд Округа зајечарског, који је пресудио у корист Саве, одлучивши да целокупно имање припада њему. Овог пута, на овакву одлуку Суда жалбу је уложила Живана. Сумњајући у коначни исход и не чекајући одлуку Вишег суда, Сава и Живана су се ипак на крају међусобно споразумели.

³⁸ „Попечителству Просвѣщенія“, ПМ№ 448, 31. октобра 1844: АС, МБ, год. 1844, № 324.

³⁹ Раша Здравковић се давио трговином сољу и био „шеф камариле капетана Мише Анастасијевића у Смедереву“: Павловић, Леонтије, *Смедерево у XIX веку*, Народни музеј Смедерево, Смедерево, 1969, 157–159. Овде је према *Пойисној књижи вароши Смедерево 1862/3 іодине* наведено да је тада Раша имао 47 година, да је био ожењен двадесетчетворогодишњом Босиљком (очито, другом женом) и да је имао троје деце: Гаврила (11), Михаила (10) и Милана (6).

⁴⁰ „Славный Суде!“, 5. јула 1850: АЕБ, ПП, фасц. 1850.

⁴¹ *Србске новине*, № 3, 10. јануара 1847, 10.

На основу постигнутог договора, Живана је од имања Савићевих требало да добије 4300 дуката „у вћчито нћно притяженіе“.⁴²

Недуго после тога, лета 1849, умире Сава Савић, а будући да обавезане стране до тада нису биле извршиле своју уговорену обавезу према цркви, митрополит Петар, у име Конзисторије Митрополије београдске, као њен председник, упутио је 15. септембра 1849. акт пожаревачком протопрезвитуеру Димитрију Илићу, тражећи од њега и татора црквених извештај у вези са завештањем Савићевих.⁴³ Нешто раније Окружни суд у Пожаревцу је на седници одржаној 22. августа расписао стечај над имањем Саве Савића, и у огласима у *Србским новинама* објавио вест да сва лица која намеравају извршити потраживања из масе Савићевих могу упутити захтев Окружном суду најкасније до краја новембра исте године.⁴⁴ Стога је митрополит Петар испред Конзисторије дао пуномоћје протопрезвитуеру Димитрију Илићу да може пријавити Окружном суду потраживање цркве пожаревачке на име „обвезателства“, а потом да исту заступа у судској парници.⁴⁵

У покренутој парници Суд је најпре пресудио у корист цркве, тако да је по овој пресуди требало да она добије све „што тражи, од' наслћдника масе иманя Савићева по обвезателству“. Због овакве одлуке Конзисторија није пропустила прилику да изрази задовољство и да похвали пожаревачког протопрезвитера Димитрија Илића за показану ревност у заштити црквених интереса.⁴⁶ Међутим, на овакву одлуку суда оштећена страна — тј. наследници имања Саве Савића и Живана, односно Раша Здравковић, као њен правни заступник — уложили су жалбу по свим тачкама пресуде. У складу са новонасталим развојем догађаја, одмах је реаговала Конзисторија, која се обратила проти Димитрију Илићу, препоручивши му — будући да није дошло до споразумног решења, већ је покренут нови судски процес — да се „права цркве у одбрану узму“.⁴⁷ Конзисторија даље саветује протопрезвитера Димитрија Илића да ступи у договор са представницима општине и таторима цркве, како би се пронашло одговарајуће стручно лице које би заступало цркву пожаревачку у судској парници.⁴⁸ За заступнике цркве у судском процесу Конзисторија је одредила своје чланове: Јована Симеоновића, протопрезвитера крагујевачког, и Василија Лазића, секретара Конзисторије.⁴⁹ Они су на

⁴² „Славный Суде!“, 5. јула 1850: АЕБ, ПП, фасц. 1850.

⁴³ „Протоерею Пожаревачкомъ Димитрију Илићу.“, ЕЛ[№] 706, 15. септембра 1849: АС, МБ, год. 1849, № 706.

⁴⁴ *Србске новине*, бр. 94, 10. септембра 1849, 352.

⁴⁵ „Пречестнћйшему Протоерею Пожаревачкомъ. Димитрију Илићу.“, КЛ[№] 616, 11. октобра 1849: АЕБ, ПП, фасц. 1848/1849.

⁴⁶ „Пречестнћйшемъ Протоерею Пожаревачкомъ Димитрију Илићу.“, КЛ[№] 143, 9. марта 1850: АЕБ, ПП, фасц. 1850; „Пречестнћйшемъ Протоерею Пожаревачкомъ Димитрију Илићу.“, КЛ[№] 304, 12. маја 1850: АЕБ, ПП, фасц. 1850.

⁴⁷ „Благоговћйћйший Протоерей“, КЛ[№] 456, 3. јуна 1850: АЕБ, ПП, фасц. 1850.

⁴⁸ *Истћо*.

⁴⁹ „Члену Кріе Протоерею Крагуев. Јовану Симеоновићу и Секретару исте: Васілію Лазићу“,

потраживање Суда саставили „Одговоръ заступника Цркве Пожаревачке на побуђење апеллираня мужа и заступника Живане бивше удовице Савићеве у парници Цркве Пожаревачке противу наслѣдника иманя Савићевана испуненіе обвезателства“.⁵⁰ Овај одговор, писан на 22 стране, поред заступника у парници потписали су још и тутори цркве: Стојан Јовановић и Лазар Станојевић. Овде је дат читав историјат везан за завештање Савићевих, али је ипак највећи део текста посвећен судском спору и правним аргументима на које се позивају супростављене стране. Поред бројних појединости, у тексту сазнајемо и то да су се заступници Савиних наследника позивали на чињеницу да је Сава приликом потписивања „обвезателства“ имао свега 17 година и био малолетан. Изузев тога, Сава је четрдесетак дана по потписивању „обвезателства“ послао писмено „пореченіе“ „Попечителству Правосудія“, за које се сазнало тек након пет година, и то приликом покретања судске парнице против наследника његовог имања. С друге стране, Раша Здравковић, као Живанин муж и заступник у судском спору, опоручу завештања је заснивао на томе да је Живана „при сачиненію вопросногъ обвезателства имала пред’ очима иманѣ Савићево за испуненіе обвезателства“, а не само сопствена материјална средства.

Обновљени судски поступак довео је до тога да је Апелациони суд пресудио у корист наследника Савине имовине и Живане. На такву пресуду Апелационог суда реаговали су протопрезвитер Димитрије Илић и правни заступници цркве тражећи рок од месец дана „къ сачиненію незадоволства противу пресуде Апелационог Суда“, али им је Окружни суд у Пожаревцу дао рок од двадесет дана.⁵¹ Конзисторија је овај поступак протe Димитрија Илића одобрила, припремивши у међувремену жалбу код Врховног суда.⁵² Тако се у документу, који је потписао архимандрит враћевшнички Гаврил Поповић, члан Конзисторије, наводи да ће Конзисторија „готова побуђењия Апеллираня на Верховный Судъ благовремено послати.“⁵³

Пресуда Врховног суда није донела ништа ново, већ је само потврдила претходну одлуку, неповољну по Цркву. Због овакве пресуде Врховног суда Конзисторија је одлучила да чланови Конзисторије и правни заступници Цркве пожаревачке прота Јован Симеонович и Василије Лазић „сачине рекурс на Нѣгову Светлостъ ради обновленія парнице“.⁵⁴ Изгледа, међутим, да од тога ништа није било и да је Конзисторија на крају ипак одустала од жалбе код кнеза Александра Карађорђевића. Суочивши се са реалношћу и желећи да се читав немили догађај што пре приведе крају, митрополит Петар је по-

К№ 499, 27. јуна 1850: АС, МБ, год. 1849, № 499.

⁵⁰ „Славный Суде!“, 5. јула 1850: АЕБ, ПП, фасц. 1850.

⁵¹ № 5314, 16. августа 1850: АЕБ, ПП, фасц. 1850.

⁵² „Пречестнѣйшемъ Протоерею Пожаревачкомъ Димитрію Илићу.“, К№ 700, 28. августа 1850: АЕБ, ПП, фасц. 1850.

⁵³ *Исѣо*.

⁵⁴ „Пречестнѣйшемъ Протоерею Пожаревачкомъ Димитрію Илићу.“, К№ 167, 6. марта 1851: АЕБ, ПП, фасц. 1851/52.

слао налог проти Димитрију Илићу са задужењем да испита и јави колико је умрлих лица сахрањено у породичној гробници Савићевих, што по упокојењу, што касније, будући да би за то Црква требало да добије „достойну награду“. На крају је изразио уверење и наду да ће се Савини наследници „убояти Бога, ако се люди не стыде, те ћеду доћи кь себи и добровољно учинити пристойно пожертвованіе за лежеће онде мртваце нїове, сувыше кадъсу то повторително и торжественно обећали“.⁵⁵ Недељу дана касније, 12. априла, № 257. Конзисторија је послала још једно упутство у вези са опхођењем према наследницима имања Саве Савића,⁵⁶ али, нажалост, нисмо успели да дођемо до њега, те нам није познат његов садржај.

Што се пак Раше Здравковића и Живане тиче, у писменом обраћању проти пожаревачком Конзисторија је наложила да „нарочито лице изъ Пожаревачке обштине, које ће се до Раше послати, крћпко дћйствуе и настане око нћга, да и онъ исто онолико приложи Пожаревачкој цркви, колико хаћи Антоніе и нћгова Ташта дали буду“, зато што је „узъ своју жену Живану давно приміо знатну сумму новаца изъ Савићеве массе.“⁵⁷ Не знамо шта се збивало наредних месеци, али је познато да је Раша Здравковић тек почетком наредне године приложио сто дуката. Наиме, Конзисторија је у званичном акту од 20. јануара 1853. године обавестила пожаревачког протопрезвитера „да е Раша Здравковићъ, житель Смедеревскій, услћдъ сагласія обштине Пожаревачке положио предъ Конзисторіомъ сто дуката цесарски, за цркву Пожаревачку.“⁵⁸ Уједно је Конзисторија захтевала да неко из општине дође и преузме новац за цркву, док је протопрезвитеру пожаревачком наложила да јави Окружном суду „да и обштина, и Конзисторія одступају поводом овогъ добровољногъ поравненія одъ парнице коју су водили противу наслћдника массе Савићеве на испуненіе завћта, учинћна цркви Пожаревачкој.“⁵⁹

* * *

Као што се из приложеног види, на основу крајњег исхода читавог случаја везаног за ктиторију Савићевих, Живана и њен други муж Раша Здравковић приложили су цркви сто дуката, а по свему судећи, исти износ су на име породичне гробнице дали и наследници имања Савиног — Митина удовица Лата са ћерком Милицом и зетом Хаћи Антонијем. Што се тиче подизања звоника храма, после опозива „обвезателства“ Савићевих, Општина пожаревачка је с јесени 1853. покренула нову иницијативу за његову изградњу. Након припремних радова, који су подразумевали добијање одговарајућих дозвола од световних и црквених власти, као и израду потребних техничких планова, звоник пожаревачке цркве је изграђен тек 1856/57.

⁵⁵ „Благоговћнћйшій Протоерей“, Е№ 197, 4. априла 1852: АЕБ, ПП, фасц. 1851/52.

⁵⁶ „Пречестнћйшій Протоерей!“, К№ 291, 17. априла 1852: АЕБ, ПП, фасц. 1851/52.

⁵⁷ *Исћо.*

⁵⁸ „Пречестнћйшій Протоерей!“, К№ 26, 20. јануара 1853: АЕБ, ПП, фасц. 1853.

⁵⁹ *Исћо.*

године.⁶⁰ Међутим, у временском размаку од пола века, поглед на „ктиторе“ и изградњу звоника пожаревачког храма био је знатно другачији, и то не само у породичној традицији већ и у колективном памћењу Пожаревљана, што се може сазнати из писама Манојла Хаџи Антоновића и протопрезвитера Томе Протића. Стога је овај случај занимљив са становишта културе сећања,⁶¹ будући да сликовито говори о произвођењу нових „историјских чињеница“ у оквиру колективног памћења једне локалне средине. Тако на примеру „обвезателства“ Савићевих можемо видети како од једног конкрет­ног историјског догађаја у протоку времена од пола века долази до његове трансформације и конституисања једне нове реалности која производи низ нових „историјских факата“. Занимљиво је што након педесет година, у накнадно реконструисаној слици догађаја везаних за ктиторину Савићевих и подизање звоника храма, као главни ктитори не помињу се Сава и Живана, као стварни актери читавог случаја, већ Мита Савић, који читаву деценију пре потписивања „обвезателства“ није био међу живима, и који се упокојио готово више од двадесет година пре изградње звоника. Томе је свакако допринело постојање породичне гробнице фамилије Савић испред храма, у оквиру које је значајно место заузимала надгробна плоча Мите Савића, док „ктитори“ Сава и Живана вероватно нису ту ни били сахрањени; Сава — зато што пре упокојења (1849) није испунио своје уговорене обавезе према цркви, а Живана зато што се касније преудала за Рашу Здравковића. С друге стране, натписи на надгробним плочама одржавали су у колективном памћењу Пожаревљана сећање на Миту и Ђоку Савића као на ортаке „великог Милоша“, чији историјски лик крајем 19. века доживљава врхунац митологизације⁶² — што се у Пожаревцу манифестује и подизањем споменика кнезу Милошу. Тако, у складу са друштвено-политичком климом с краја 19. и почетка 20. века и на пољу културе сећања долази до повезивања кнеза Милоша и Мите Савића, што, уосталом, не пропушта да истакне ни Манојло Хаџи Антонијевић у својој молби. Међутим, почетна веза Мите Савића са кнезом Милошем, као његовим ортаком у трговини, која је своје утемељење имала у историјским чињеницама, у накнадно реконструисаној слици прошлости бива надограђена и на пољу задужбинарства, на основу чега Мита Савић, после кнеза Милоша, постаје други ктитор пожаревачке цркве.

Поред селективног одабира чињеница и добијања једне нове „историјске реалности“, читав случај везан за ктиторство Савићевих даљим протоком времена указује и на процес колективног заборављања. Наиме, услед промене династије и тежње владајуће елите да се потисне сећање на кнеза Милоша, временом долази и до колективног заборава, не чува се сећање на Миту

⁶⁰ Лазић, Мирослав, „Саборна црква у Пожаревцу у светлости архивских извора“, *Саборност* 4 (2010), 277–280.

⁶¹ Kuljić, Todor, *Kultura sećanja*, Ћигоја штампа, Београд, 2006.

⁶² О тумачењу идеолошког лика кнеза Милоша: Борозан, Игор, *Резервацијска култура и политичка историја*. Споменик кнезу Милошу у Нејошину, Филозофски факултет у Београду, Београд, 2006, 289–357.

Савића као ктитора звоника храма. Томе је свакако допринела и идеја епископа Митрофана да се преуреди црквена порта и пресели старо гробље.⁶³ Тако је, уз сагласност надлежних власти, двадесетих година 20. века дошло до поништавања првобитне меморијалне структуре са црквом и гробљем око ње. Не зна се, међутим, поуздано када су уклоњене надгробне плоче са гробнице фамилије Савић. У вези с тим, Леонтије Павловић је шездесетих година 20. века забележио да је плоча са гроба Мите Савића 1932. године пренесена са покојникове раке и „укомпонована у плочник пред западним делом цркве, јер је он, наводно, подигао торањ на цркви коју је 1819. године сазидао кнез Милош“.⁶⁴

У сваком случају, коначним дислоцирањем надгробних плоча⁶⁵ и њиховом деконтекстуализацијом читав случај везан за ктиторiju, као и њихови главни актери, биће препуштени неумитном колективном забору, што је резултирало тиме да је код наредних генерација Пожаревљана временом избледело и сећање на некадашње „ктиторе“ пожаревачке цркве.

Прилог:

Славный Суде!⁶⁶

Обстоятелства парнице ове, коју црква наша съ наслѣдницима иманя Савићева води, такове су природе да заступницима цркве свету налажу дужностъ, пре свега честь цркве, съ којомъ е завѣтъ одъ Савве и Живане положила? ясно осведочити затымъ правду за гласомъ кое црква наша иде у исканю онога што е нѣно законно доказати; и напослѣдакъ великодушіе цркве съ којимъ е свугда у предмету овомъ поступила и данас поступа, доволно показати: и тымъ начиномъ достаточно одговорити на побуђенія Апеллираня Раше Здравковића мужа и пуномоћника Живане, бивше удовице Ђоке Савића из Пожаревца.

⁶³ „Протојереју Округа Пожаревачког“, Бр. 1460, 5. марта 1923, АЕБ, ПП, фасц. 1923.

⁶⁴ Павловић, Леонтије, *Архива Арона Десјинића о шрјовини Србије и Аустроугарске од 1808–1859*, Народни музеј Смедерево, Смедерево, 1968, 32.

⁶⁵ Пурковић, Миодраг, Ал., *Пожаревац*, Пожаревац, 1934, 89; Лазић, Мирослав, *Црква Светих арханђела Михаила и Гаврила у Пожаревцу*, мастер рад, Одељење за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду, Београд, 2008, 3; Павловић, Леонтије, *Архива Арона Десјинића о шрјовини Србије и Аустроугарске од 1808–1859*, Народни музеј Смедерево, Смедерево, 1968, 31–33. На крају, свакако, треба напоменути и једну занимљивост у вези с гробницом фамилије Савић. Наиме, према казивању архитекте Александра Гајића из Пожаревца, који је, радећи као архитекта Регионалног завода за заштиту споменика културе Смедерево осамдесетих година 20. века, приликом испитивања носивости тла и темеља храма наишао на ковчеге са посмртним остацима похрањених лица.

⁶⁶ Одговоръ заступника Цркве Пожаревачке на побуђеніе апеллираня мужа и заступника Живане бивше удовице Савићеве у парници Цркве Пожаревачке противу наслѣдника иманя Савићева на испуненіе обвезателства: АЕБ, фасц. 1850.

1., Дає црква честнымъ начиномъ завѣтъ у беседи стоєѣи, одъ наслѣдника Савиѣви получила довольное показати кратка исторія тога збытія целому обштеству Пожаревачкому позната.

А та је ова:

Кадъ є Матери Живани єдинаць Сынъ Живко умро, дошла є жалостна и благочестива мати на ту мисао: Кадъ чеду нѣному нїє суѣено блага овога света уживати, да души нѣговой долѣ мѣсто у вѣчномъ животу приуготови. Како? Да храму Божію знамениту учини задужбину изъ обимнога иманя, коимъ є Богъ племе мужа нѣна благословію, и да кости єдинца своєга у истомъ храму Божіємъ щедро украшеномъ по древномъ примеру боголюбивы Праотаца наши положи. Кадъ є она ту желю свою Синовцу своєму Сави саобштила, тако є тронуть быо Сава седамнаестолѣтанъ младиѣ дивномъ намѣромъ слабомоѣне жене, да іой є тай часъ реко: Стрина! Светъ и тако виче и намоега Отца и на твоега Мужа да су светъ изварали, па може быти да и єсу трговиномъ своіомъ по слабости людской, бога увредили, те намъ хоѣе све скоро семе да се затре; и моя є воля, да се постарамо Бога умилостивити, небы ли Благій Богъ найпосле мене поживію, кои самъ и тако последня веѣ гранчица мужкога рода нашега; и кадъ цркви задужбину учинимо блага ѣе намъ остати доста; но да погребемо у дому Божіємъ не само брата моега, и Сына твоега Живка, но да принесемо мощи и свію помрлы до сада лица фаміліє наше. Сложна воля нетрпи дугога размишляня! Тай часъ дозову Протопресвитера мѣстнога Старешину цркве Іосифа Стефановиѣа. Кадъ саслуша Протоєрей богоугодне речій Живане и Саве, одговори имъ: да се весма радує што види у нѣима толику вѣру у Бога и толико стараніє о спасенію душе своє; но да власти нема самъ дозволити тако велику гробницу зидати у цркви. Искати дакле треба саизволєнѣ целе обштине, и дозволєнѣ выше власти. Но мртваць лежи на столу, оклевати се неможе. Тай часъ отиде Протопрезвитеръ къ Началнику окружія и замоли да се дозволи на тай конац сабрати Обштину. Сабере се дакле многочислено обштество, у самый Домъ Судейскій, гди су была наравно лица и Духовне и Полицайне и Судейске власти, и Тудори цркве и тудори масе иманя Савиѣва. Саслушавши Обштина живе речи Живанине и Савине єдинодушно изрече: Кадъ фамілія Савиѣва толикій прилогъ чини цркви, коликій нїє учинію ни єданъ Пожаревлянинъ, да се нѣовой фаміліи учини та почестъ коя нїє ни єдномъ Пожаревлянину учинѣна. Ту се воля Живане и Саве сведе у писмено обвезателство, кое оны ту и подпишу, и потврдити даду одъ мѣстнога Протопрезвитера Примирителнога Суда, Окружнога Суда, и Началничества, као што се из прилога подъ А. види. Одатле се тай данъ іоште извести и Господинъ Митрополитъ и Господинъ Попечитель Правосудія и Просвѣщенія; а у надежди и нѣова одобреня приступи се къ зиданю Гробнице, и погребу Живка. И тако на Лазареву Суботу год. 844^е буде тѣло почившега Живка по чину торжественомъ погребенія у костурницу фаміліярну племена Савиѣва положено; а заєдно и кости одъ шестъ іоште лица колѣна Савиѣва; линіє кое Живанине кое Савине, изъ гробова свой ископане и съ найвеѣимъ торжествомъ

и великолѣпїемъ цркве, и собраниемъ целога жителства Пожаревачкога и околны села, у обшту костурницу Савићеву пренешене, предъ западнимъ вратима цркве, кое ће место, кад цркву Живана и Савва по завѣту своему продуже и звонару подигну управо у цркву женску по желїи нїовой и по плану зидарскомъ доћи, и кое место само Архіереемъ, Созидателѣмъ цркве, и подобнымъ великимъ приложникомъ и благодѣтелѣмъ цркве пристои. Сутра данъ, у Неделю Цвѣтоносія, приспѣ већ и одъ Господина Митрополита, и одъ Господина Попечителя Правосудїа и Просвѣштенїа одобренїе како прилога тако и зыдана гробнице, и цѣлога овога Богоугоднога дѣла. И кадъ се на тай истый Праздникъ писмо Господина Митрополїта у цркви явно прочитало, подигло е многочисленный народъ на плачь и благословъ щедры приложника, цркве и нїовы предака.

Како што е црква вѣрно испунила свою дужность, тако е позвала и приложнике на испуненїе свое дужности, дозвавши зыдара, и учинивши съ нымъ писмены уговоръ, опредѣливши цену целога посла кои се има по обвезателству Савиномъ и Живаниномъ свршити по гласу прилога подъ Б. Затимъ е опоменула обштина наслѣднике Савићеве Живану и Саву, да приступе ко испуненїю дужности свое самымъ дѣломъ. Но то е већ пошло у неможность ербо шпекулація се людска уклекла међу Живану и Саву. Нашао се сирѣчь кои е желїю Живану за жену узети, па е радїю, да она добїе половину иманя Савићева; нашла се опетъ коя е желїла за Саву поћи, па е рада была да сво иманѣ Савићево буде Савино. Уплету се у те послове и други савѣтодавцы и Адвокати: раздаду се и готови новцы и облигаціе онимъ, кои ће за одну и коиће за другу страну радити. И тако се несрећни по ове потомке фамїліе Савићеве поведе парница између Живане и Саве о наслѣдїю иманя Савићева. Првостепеный Судъ Округїа Пожаревачкогъ досуди Живани полу иманя Савићева, а Сави другу полу, пресудомъ подъ В., Апелационный Судъ одобри ту пресуду пресудомъ своїомъ подъ Г. Услѣдъ тужбе Савине на пристрастїе Суда Пожаревачкога пренешена буде парница ова на Судъ Округїа Заечарскога, кои рѣши да сво иманѣ Савићево припадне Сави рѣшенїемъ своимъ подъ Д., Живана Апелира и даде крепка побуђенїа Апелираня под Е., Добивши дакле Живана две пресуде по своїой желїи и Сава одну пресуду на свою користъ, а сумняюћи обоє како ће парница коначно рѣшена быти на вышемъ Суду склоне се на основу сумнителногъ исхода парнице, на любавно поравненїе, по коему се даде Живани изъ иманя Савићева 4300 # цесарски у вѣчито нѣно прїтяженїе, као што Актъ подъ Ж., гласи. Видећи црква дае вопросъ о иманю Савићевомъ већ решенъ, а ни одъ Савине стране ни одъ Живанине ништа се добро валяно недае цркви у име Завѣта и обвезателства подигне парницу противу едне и друге стране.

П^{го} Сада долази бесѣда о томъ ели право, да црква добїа свое, што тражи, одъ наслѣдника масе иманя Савићева по обвезателству. Предхвалѣнный Судъ е досудїю цркве цело потраживанѣ нѣно подъ З. Осуђена страна пресуду е ову Апелирала у обште, и по свимъ точкама и побуђенїяма исте пресуде. А у побуђенїяма своєга Апелираня најжешће воєе противу те мисли

дае Живана дужна испунити обвезателство свое изъ собственности свое; а съ найвећимъ жаромъ стара се то као истину доказати да се при сачиненію вопросногъ обвезателства имала пред' очима иманѣ Савићево за испуненіе обвезателства. Ако и вышій Судъ на кои осуђена страна Апелира, тай нѣнъ наводъ за умѣстанъ буде нашао, и испуненіе обвезателства међу два обвезана лица на две равне части разметнуо, цркви не желећой пропасти апеллираюће стране, но само тражећой праведно испуненіе обвезателства, неће ни мало жао быти што ће се падшой страни тымъ у половину [...]. А да то све јоште може быти, црква неочаява ербо основъ, на коемъ се часть наслѣдія Савина ослобођава одъ испуненія обвезателства естъ пореченіе Савино. А пореченіе Савино оснива се на малолѣтству Савиномъ, кое под' покровителствомъ и заштитомъ закона стои. То е све по себи и у форми добро; само да видимо имали то у овомъ случаю места. Обвезателство е Савва подписао, како што се изъ прилога подъ А., види, 16. марта 844 год: Онда му е было по гласу прилога под И., 17 година, быо е дакле малолѣтан но не дѣте. Пореченіе свое тако названо учиніо е по гласу прилога под' I., 26 Априла те исте године, дакле опетъ малолѣтанъ, и ни мало разумній, него што е быо пре 40 дана. Доста е дакле ясно да ово ништа ніе друго но голо лукавство напоменути савѣтодаваца Живанини и Савини. А да ово лукавство свое нису добро произвели, и да пореченіе Савино по праву и закону ништа не важи, види се од' туда, што

1 Назови пореченіе Савино ніе ни написано, ни подписано рукомъ Савве, или другогъ когъ законогъ пуномоћника нѣговогъ, као што ће се видити изъ сравненія подписа Саввиногъ у оригинальномъ обвезателству кое смо напред' под' А приложили, съ писмомъ и подписомъ пореченія кое е парничнимъ Актама у парници самъ судъ у оригиналу приложіо; него е написано туђимъ рукама по предреченомъ лукавству и майстора.

2., Што пореченію ніе место Попечительство, но надлежный Судъ; Судъ е место потврѣню обвезателства, Судъ е место и пореченію обвезателства.

3., Кадъ Попечительство ніе место порицаню обвезателства, следуе, да се прошеніе, кое е Савва поднео Попечительству у намери, порицаня, неможе ни сматрати као учинѣно пореченіе, но само као изявлѣнѣ да проситель има волю порећи свое обвезателство онде гди га е и потврдио.

4., Што Попечительство знаюћи кругъ свое дѣятелности, и опоминюћи си да е вопросно обвезателство пре 40 дана потврдило ніе се ни упуштало у уваженіе тога порицателнога прошенія, нити га е уважило, као што ніе уважило ни друго коешта, кое Савва у истомъ прошенію зактева, него е само послало то прошеніе надлежномъ Суду са препорукомъ, да суд, ако му се Савва съ правилнымъ порицателнимъ прошеніемъ обратіо буде, има у виду законе отечества.

5., Што неислеђено и неуважено прошеніе има се сматрати као и непредано.

6., Што е проситель, ако е имао волю порицаня дужанъ быо по предреченому обратити се Суду съ прошеніемъ своимъ порицателнимъ, и зактевати да му се пореченіе уважи.

7., Што Судъ небы могао пореченіе Савино уважити одма, и безъ свакога изслећенія, него быга найпре морао саодштити страни кое се тичеће Цркви.

8., Што бы се црква без' сумнѣ изяснила, едно, да е то пореченіе већ по-зно, што е црква дужность свою од' свое стране већ испунила, слѣдателно целое обвезателство у одной половини већ испунѣно; друго да се обвезателство малолѣтнога по § 916., Законъ Грађъ. само оно може порећи, кое се клони на очевидну штету малолѣтника; и найпосле да е Савино обвезателство дѣломъ татора свои одобрено, и надлежнымъ Судомъ потврѣно а таково се порицати неможе.

9., Што Судъ, саслушавши овако цркву небы ямачно ни уважіо пореченія Савина, о чемъ нас пуно уверава прилог под К.

А да су предизложена три основа изясненія цркве истинита и важна, и нарочито да е Савино обвезателство доволно од' свію, одъ кои е требало одобрено и потврѣно, видисе краемъ свега што смо навели, и изъ слѣдуюћега:

Савини су татори присудствовали предреченомъ сабору обшества; чули су како е Сава са Живаном обвезуе; видели су, како Сава свое обвезателство подписуе; како то обвезателство обштина, свештенство мѣстно, Судъ окружный и Начелничество округу. Потврѣуе. Савини су татори присутствовали и погребу Живка и препогребаваню шесть јоште лица фамиліе Савићеве, под' условіемъ испунѣнія обвезателства Савина; Шта више, они су руководили цело дѣло зиданя гробнице под' тымъ истимъ условіемъ; присутствовали су читаню предизложенога писма Господъ. Митрополита и Господъ. Попечителя, коима се похвалюе, одобрава, и потврѣуе обвезателство Савино; и присутствовали су сачиненію писменога уговора са зыдаромъ; и никада, и нигоди непротестираше Ни против чега; слѣдователно совершенно су одобрили обвезателство Савино дѣломъ.

А обвезателство малолѣтнога, кадъ га и татори и Судъ одобре, и потврде, стои тако крепко, дага обвезано лице, кадъ и у пунолѣтност дође, неможе више порећи.

Далѣ ако и есу извѣстни приватни люди татори коега сирочета, ничимъ манѣ безпрекославно е и то, да е Судъ окружный свимъ сиротама По округію своему вышій таторъ, кои и приватне таторе поставля, и сва дѣла таторска разматра, одобрава, преиначава, еднимъ словомъ управля. Кое дакле зато, кое што е Судъ окружъ надлежателство потврѣны свію уговора Грађански, мора се Савино обвезателство надлежи наодобренымъ и по пропису потврѣненымъ сматрати.

Напослѣдакъ неће нико одрећи, да е и Попечитель Правосудія верховный таторъ или хранитель свію сирочади по отечеству, надзиравајући и управляјући цѣло руководство предмета сиротиньски. Кадъ е дакле Попечителство Правосудія са изявленымъ благоволеніемъ одобрило

Савино обвезателство, ко бы могао рећи да Савино обвезателство лишава или одобренія и саизволенія турскога, или уваженія и потврђенія Судейскога.

Увђривши се отомъ, да цело ово пореченіе Савино у смотрениу главны свои внѣшны свойства, и у смотрнію судоводства ништа неважи; да видимо уколико бы оно иначе могло важити по внутреньей природы подобнога порицаня, те є по самому основу порицаня. За основ порицаня свіу уговора, у малолѣтству учинѣны, узимасе по § 916., Закъ Грађъ штети Коіомъ уговоръ прети малолѣтнику. Да видимо дакле, ели обвезателство Савино Сави штетно и погудно, или може бити полезно и спасително; и есу ли добро или зло учинили они, кои су га одобрили и потврдили. Ево примера: да є Сава облигацію и безъ подписа турскога одъ 30 # дао Гостилнику, што є кодъ нѣга свакій данъ за полгода из' ютра, на подне и на вечеръ ео у пію; и да є доказано, да се Сава за то полгода тут ту препытавао, и нигди на другомъ месту. Облигація бы се ова признати, уважити и штетити морала зашто? Што ніе Сава на шкоду но на нужно тѣлу препитаніе, тако да є Сава облигацію и безъ подписа турскога дао трговцу што му є овай дао сукно платно и шта выше за альине треба; и да є доказано, да се Сава одтуда одео: Облигація бы се ова признати уважити, и исплатити морала. Зашто? Што ніе Сава на штету но на нужно тѣлу одело. Признаѣе без' оцѣнѣ свакій да є човеку нужно стараніе о тѣлу, препитанію, и одѣянію нѣговома.

Али да неће кои искрснути, и рећи да човеку стараніе о души своіой и фамиліе свое, ніе нужно. Кад' и небы было § а; Закъ. Грађъ. 168^{гв}. кои налаже свакому турсу дужность, учити пытомке свое честности, добродѣтели и благочестію, я бы опеть од' свакога оногъ безбожника клоніо се кои бы говоріо, да човеку ніе потребно стараніе о спасенію душе свое. Я тога човека небы радъ біо ни выдити. Я тога човека небы могао као христіянина сматрати. О! я бы одъ Судіе такогъ бегао колико бы год' далъ могао, бегао бы у ону землю гди никаква Судіе нема; зашто є долѣ неимати судіе него имати такога Судію. Човек без' закона и страха Божія горый є одъ свакога звѣра. Но я се надама да ни еднога такога неће быти у отечеству нашемъ. Али наћи ћесе може быти, кои ће посумняти, да ніе то премного што є обећано цркви. Одъ овакога се већ небы удалявао, него бы му се іюште выше приближіо, и съ нымъ бы се овако разговоріо: Видишь, ты већ допушташ да намъ се треба бринути не само за наше тѣло но и за нашу душу, коя є претежнѣ одъ тѣла, и о коіой намъ се Богъ выше пећи препоруче, него о тѣлу тлѣномъ; но само сматрашь размишлявашъ?? Да се ніе Сава тымъ убіо и у сиромаштво бацію, што є цркви са Стрыномъ своіомъ обећао 4000 #. Я ти кажемъ ніе. Зашто? Савићево иманѣ износило є по процени на 40000 #. Сава є дакле само десету часть одъ иманя Савићева цркви завѣтовао. А то нѣе много нарочито кадь чуешъ и дознашь, да є Сава са сокрушенымъ срцемъ и съ разумомъ зрелого човека пред' завѣтованіе свое овако разговарао се са Стрыномъ своіомъ: выдишь Стрына светъ и тако виче и на моего Отца и на твоега Мужа да су светъ изварали, па може быти да и есу трговиномъ своіомъ по слабости людской Бога увредили те намъ хоће све скоро семе да се затре; и моя є воля,

да се постарамо Бога умилоствити, не бы ли Благїй Богъ наипосле мене поживіо, кои сам и тако последня већ гранчица мужкога рода нашега; и кадъ цркви задужбину учинимо, блага ће намъ остати доста. — А те ћешъ речи чути одъ свїю Пожаревляна, кои су присутствовали разговору Саве са Стрыномъ. Хоћешли и онда рећи, да е Сава премного обећао цркви, кад' се опоменешъ примѣра изъ Історіе наше, гди су люди све што су имали жертвовали на созыданіе, и украшеніе Храмова Божїи, говорећи у себи: све што имамъ Богъ ми е дао, и я нѣму сада даемъ све за спасеніе душе мое. Хоћешли наипосле и онда рећи да е Сава премного обећао цркви, када се уверишъ о примѣрима и таковы людїй, кои су великїй прилогъ учинили цркви а после сами у крайнѣ убожество, и у праву наштету пали, па нити су желили нити получили нарушенїя завѣта своего, но само примлѣни были у нѣдра. Матере цркве и посведневно препитаніе одъ нѣ добїали.

И то све важи олаке приложнике, кои су единствено благодѣтели цркве, неочекивајући никакве узаямне, и повратне дужности одъ цркве; а како небы важило за Саву, кад' Савино обвезателство нїе еднострано но двострано; уговоръ Савинъ съ Црквомъ нїе Цркви дао благодѣтелянъ, но и теготанъ; завѣтъ Савинъ нїе цркви даръ, но плата за учинѣно, што е зактевао.

Кад' све то човекъ расуди, лако се може увѣрити да е Савино пореченіе, лажно измишлѣно кое е петъ година у потаи лежало, и сада на еданпутъ и изъ ненада у парници появило се, было у свое време Цркви саобштено, Судейски изслеђено и пресуђено да бы Сава не само осуђенъ быо на испуненіе обвезателства, но да бы іоште, што е цркву, Судъ и толике власти варао, као явна варалица криминално казнѣнъ быо, и то заедно са своима савѣтодавцыма и руководительима; ербо сироте поштене стое под' покровительствомъ и заштитомъ закона, а сироте непоштене падаю тако под' Судъ, и казнъ закона, као и други угурсузи кои нису сироте.

Међутимъ ако се поред' свега, што смо досадъ говорили о Савиномъ обвезателству и порицаню, [...] опетъ то догоди, да и выши Судови Савину часть иманя ослободе од' испуненїя обвезателства, и све бремe на саму Живану наметну сходно § 545., Закъ. Грађ: Цркви у томъ никакве неправде неће быти и тога ради прелазимо на друга побуђенїя Аппелираня сапрете стране, и то само на она, коя одговара каквогъ заслужую.

На то што Аппеллирајућа страна говори да Живана нїе ништа наслѣдила изъ масе иманя Савићева, но да е сасвимъ одонуда искључена, позивамо се само на предприложена Акта, коима се доказуе, да су Живана и Сава во-дили парницу о томъ наслѣдію; да е Живана две пресуде добила по своіой желїи, а Сава едну пресуду добио на свою користъ, па после да су се обое стране на основу сумнителнога исхода парнице спустили на поравненіе о наслѣдію исканя Савићева, и по тому поравненїю Живана добила изъ исканя Савићева 4300 # у вечито свое притяженіе. Овде опетъ морамо малко куцнути лукавство савѣтодаваца у парници овой. Смешанъ еданъ уплювакъ стои у вопросномъ поравненїю, да се сирѣчь даду Живани 4300 # у име ужитка и удомленїя. Но майсторїи овой и лажи плитко е дно, да е сирѣчь

парница поведена противу Саве у смотренію ужитка удовичкога и удомленія, и после начинѣно поравненіе, онда бы се могло рећи да су Живани ови 4300 # дани у име ужитка удовичкога и удомленія; но будући да се парница ова водила о наслѣдію иманя Савиѣва, то є наравно и поравненіе учинѣно у смотренію наслѣдія, а и Живани 4300 # дани у име наслѣдія, кое є тражила, под' именовъ и по праву Сына свогъ. Далѣ приложеный подъ Л. Тестаментъ ясно доказує да є она у име ужитка и удомленія припадаюће га удовицама, добыла 800 # од' своего мужа, кои има право уредити и опредѣлити ужитак своеє удовице, и кое право никада нема Сыновацъ удовице. А што є Живана часть иманя Савиѣва, приодаюћу сыну нѣномъ добыла по поравленію а не по пресуди, то сасвимъ никаке разлике неправи. Чудо! Како є тако плитакъ шеретлукъ руководителя парнице Савиѣве могао толикій успѣхъ чинити у парницы о маси Савиѣвой. Сасвимъ є ясно, да то вештина лукавы овы людіи ніє радила, но само уваженіе, кое су кодъ неразумніи од' себе [...] имали. На то што противна страна говори да Живана ніє дужна изъ свое собственности ніє дужна испунявати вопроснога обвезателства, одговарамо іой да се и мы надамо да она неће до те нужде доћи. Зашто она є по рачуну под' М. имала обилный ужитакъ за време своего удовства изъ целе масе Савиѣве у 22848 гроша добры, слѣдователно около 10000 Гроша чаршискій на годину. Одъ тога новца може пристоино живити и цела фамилія, а много лакше едно грло женско. Да Живана ниє ни єдне паре преко тога исподъ руке имала, опетъ є могла и свой легатъ одъ 800 #, и свое наслѣдіє одъ 43000 [sic!] невредимо сачувати, и кое кодъ себе задржати, кое браћи своіой дати под' интересъ, кое мужу своему однети. Но ако она буде рекла, да є потрошила новце, кое є изъ масе Савиѣве у име дѣла Сыновля добила и на коима стои бремє испуненія вопроснога обвезателства, догме ће она морати найпре ту речь свою под' заклетвомъ на душу узети, пакъ после плаћати што є цркви дужна и изъ свое собственности, па и изъ своего накита, и драгоцѣнога одѣла, па найпосле може по обстоятелствама осведочене лажи, и криве заклетве и у апсѣ и на робію доћи.

На то што Раша Здравковицѣ наговешћує, да женини новци нису у нѣга, одговарамо, да є онъ до сада толико у томъ вопросу извѣяо и кривудао, колико редко коме праводушному и искреному човеку подноси, и колико редъ судейскій недопушта по коєму є дужанъ свакій отворено изяснити се ели што и колико примію, одъ онога предмета, о коємъ се суди. Часъ є сирѣчь говорио у парницы да то ніє дужанъ казати, часъ є говорио да ће то предъ Судомъ Окружія Смедеревскога показати, а нигда, и нигди ніє чистосердечно казао ели примію, или ніє. Мы бы му и желили да не каже, да ніє примію, ербо смо му съ места готови посведочити, да є примію, па бы га лако могла постићи судьбина женина, о койой смо сада говорили, и одъ кое га є и Судъ окружія Пожаревачкога предохранію кадъ є мучанъ нѣгово узео за признаніє нѣгово.

Апеллираюћа страна иде у странпутицу, кадъ второ побуђеніе пресуде боцка. Пресуда говори, да є Живана слободно могла располагати са своимъ

правомъ. А то е истина. Ербо свакий пунолѣтанъ нема право лично располагати са своимъ правомъ стварнымъ и иманѣмъ, кои или сада има у рукама или ће съ временомъ имати. Или валда противна страна мысли, да онай, кои дае одъ себе облигацію у време, кадъ нема у рукама новаца, неће е морати исплатити ни онда, када буде стекао. Ово е неко ново право, и новъ законъ! По тому небы смео човекъ никада дати сиромуау човеку новаца под' найпоштенїемъ условїемъ, да му онда врати, када се помогне. Лепъ кредитъ. Кукавни параграфи 533. 562. 565. шта имъ се коешта невешто пришива, и шта мораю да трпе. Но тако обычно бѣва кадъ човекъ незна целога права у союзу, него само тражи и отвара едну по едну главу законика.

То што противна страна вели, да е Живана у жалости подписала вопросно обвезателство, неважи ништа, ербо се само неодолима сила, страхъ, и.т.д. може узети за основъ нарушенїю каква уговора, а жалость уговорникова никада. Та да нїе Живко умро, да нїе было матери Живани те жалости, не бы было ни Гробнице Живку ни завѣта цркви. Смешно е еданъ изговарао рѣаву даћу кою е давао матери, говорећи гостима: Простите браћо да е мати жива и долѣ би даћа сготовлѣна бѣла. То бы лепо было, да човекъ немора плаћати облигацію кою е дао одъ себе у онай данъ кадъ му е Сынъ умро. Тай бы данъ бѣо наизгоднїи данъ обогатити се. О! Колико бы люди желило да имъ одъ седморо дѣце двое трое по кадкадъ умру.

И у томъ неће сапрета страна много единомыслены правослова наћи, да кадъ се едно обвезано лице ослободи одъ обвезателства за малолѣтство свое, да се онда разрѣшава и друго пунолѣтно лице. Ево опетъ згоде богати ти се! Кадгодъ узима дужникъ новаца нека повед са собомъ и подпише на облигацію и едно дете, пакъ будући даће Судъ ослободити дете одъ плаћаня, неће ни онъ морати плаћати дуга.

Онимъ што противна страна говори, зашто нїе црква одма секвестрирала новце Живанине како ий е Живана добила изъ масе иманя Савићева, мыслимо хоће само то да каже Раша, те е я небы узео за жену. То зато мыслимо, што неможемо да мыслимо да нѣму пуца срце за сигурношћу цркве.

Тымъ, што противна страна говори, да оно, што е Живана примила изъ масе Савићеве, нимало неодговара тринаестогодишнѣмъ труду нѣномъ у кући Савићевой хоће без' сумнѣ шальиво да каже, да оно, што е примила, яко одговара женскомъ труду нѣномъ ербо зашто мало има у насъ удовица, кое су добиле по смрти мужа свога и 800 #. По тестаменту, и преко 54000 гроша чаршїйски на уживлѣнѣ за време удовства одъ петъ до шесть година, и 4300 # у име наслѣдїя умрлогъ сына свогъ, и до 20000 гроша чаршїйски у име интереса на свои 800 # као што се изъ преднаведени Акта, под' и прилога под Н. Види.

IIIe Великодушїе цркве наше съ коимъ е поступала у целомъ овомъ предмету, састои се у томъ што црква никада нїе ни сумняти хтела о испуненїю вопроснога обвезателства него е одма допустила не само умрлога Живка у цркви саранити, но и кости целе фамилије Савићеве донда изумрле, у исту гробницу преместити; што и за цело време, докле е несрећна и погудна

парница међу Савомъ и Живаномъ текла, ніе ни едно ни друго тела узнемиравати; што є задоволна да се све цркви учини, што є обећано, по прописаному плану, ако бы то и маньомъ ценомъ могло быти, него што є у уговору са зыдаромъ опредѣлено; ишто є волила любовнымъ начиномъ съ наслѣдницыма Савића весма поравнати се, него парницу съ нѣма водити, што їй є и подъ теченіемъ поведене парнице выше пута на поравненіе нудила; и што є и сада свагда готова на то.

Повраћаюћи предхвалѣному Суду саобштене намъ основе Апелираня противне страна под./ и молећи предхвалѣный Судъ да высокомъ Апелляціономъ Суду поднесе съ надлежномъ парницомъ и овай нашъ одговоръ, непропуштамо молбено примѣтити предхвалѣному Суду да бы и за самый Судъ спасително было, а и за цркву да є нужно да се прибележка цркве съ добара Саве Савића неснима, шта выше, да се и на ону часть иманя нѣгова прибележка и забрана стави, коя бы удовицы Савиной по гласу поравленія нѣна припасти имала, што парница ова іоште ніе коначно рѣшена, но подъ Апеллиранѣмъ стои, и одъ вышега расматренія зависи, а догодити и може, да вышши Судови целу масу иманя Савићева како исплаћенію други дугова, тако и испуненію овога обвезателства подвргне. Напоследакъ додаемъ къ досадашнымъ трошковима кое смо у парницы овой имали, и назначеніе садашњи трошкова подъ О., у прочемъ остаемо съ пристойнымъ почитаніемъ

Славногъ Суда
У Пожаревцу
5 Юлія 850 год.

Покорни слуге
Стоянъ Јовановићъ тудоръ цркве
Лазаръ Станоевићъ тудоръ цркве
Јоаннъ Симеоновићъ протопресвитер
Крагуевачкїй и членъ Консісторіе
Василіе Лазићъ Секретар Кріе.

Извори:

Необјављени извори

Архив Епархије браничевске — АЕБ, Пожаревац

ПП — Пожаревачки протопрезвитерат

Архив Србије — АС, Београд

МБ — Митрополија београдска

МПс — Министарство просвете

МУД-П — Министарство унутрашњих дела, полицајно-економно одељење

Новине и часописи

Србске новине, Београд

Објављени извори

Класицизам код Срба. Грађевинарство, II, Народни музеј у Београду, Београд, 1967.

Павловић, Леонтије, *Архива Арона Десџинића о историји Србије и Аустро-угарске од 1808–1859*, Народни музеј Смедерево, Смедерево 1968.

Петровић, Мита, *Финансије и услове обновљене Србије до 1842*, I, Министарство финансија, Београд 1897.

Перуничкић, Бранко, *Град Пожаревац и његово уједно подручје*, Скупштина општине Пожаревац – Новинско-издавачка организација „Браничево“, Београд, 1977.

Литература:

Борозан, Игор, *Рејрезентативна култура и политичка идеологија. Сиоменик кнезу Милошу у Нејошину*, Филозофски факултет у Београду, Београд, 2006.

Веселиновић, Рајко, „Зашто су подизане задужбине?“, *Гласник Српске православне цркве* XLIV (1963), 278–283.

Kuljić, Todor, *Kultura sećanja*, Čigoja štampa, Beograd, 2006.

Лазић, Мирослав, „Ктитори и приложници српској култури 19. и почетком 20. века“, у: Столић, Ана, Макуљевић, Ненад (ур.), *Приватни животи код Срба у деведесетом веку*, Слио, Београд, 2006, 611–659.

Лазић, Мирослав, *Црква Светих арханђела Михаила и Гаврила у Пожаревацу*, мастер рад, Одељење за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду, Београд, 2008.

Лазић, Мирослав, „Саборна црква у Пожаревцу у светлости архивских извора“, *Саборности* 4 (2010), 273–310.

Манојловић, Мирољуб, *Пожаревац од турске касабе до српске вароши 1804–1858*, Народни музеј Пожаревац, Пожаревац, 2005.

- Марковић, Василије, „Ктитори, њихове дужности и права“, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* V (1925), 100–119.
- Марковић, Василије, *Православно монаштво и манастири у средњовековној Србији*, Српска манастирска штампарија, Сремски Карловци, 1920.
- Милошевић, Радомир, *Црквено задужбинарство код Срба*, Храм Светог апостола Луке, Смедерево, 2005.
- Новаковић, Драган, *Државно законодавство о православној цркви у Србији од 1804. до 1914. године*, Православни богословски факултет – Институт за теолошка истраживања, Београд, 2010.
- Павловић, Леонтије, *Смедерево у XIX веку*, Народни музеј Смедерево, Смедерево, 1969.
- Поповић, Радомир, „Мотив задужбинарства у средњовековној Србији“, *Богословље* XXXI/1 (1987), 243–248.
- Пурковић, Миодраг Ал., *Пожаревац*, Пожаревац, 1934.
- Стародубцев, Татјана, „Задужбинарство и ктитори у доба Лазаревића“, *Саопштења Републичког завода за заштитну споменика културе* XLII (2010), 39–63.

Miroslav Lazić

Belgrade

Destiny of an Endowment: the Savić Family “obvezateljstvo” to the Cathedral Church in Požarevac

A history and destiny of Sava and Živana Savić's legacy to the Cathedral church in Požarevac can be traced based on the archive sources and news reports, as well as their subsequent reception, seen from perspective of the memory culture. After the death of seven year old Živko Savić, his mother Živana and cousin Sava committed themselves in written that they will bear the costs of expanding the church, building a bell tower and decorating the interior of the church, which was an estimated expense of 4000 ducats. They set one condition, though, and that was to be allowed to build a family tomb in front of the church; after the church would have been expanded, the tomb would be settled in the narthex area, which was the right they, as patrons, were entitled to have. They had built the tomb with the permission of the local government, even though they still didn't receive the blessing and permission from the highest church and state officials — metropolitan Petar and competent government departments. Late Živko Savić was buried there, along with the remains of six other family members, which were transferred from another place. Even though the project for expanding the church and building a bell tower was soon finished, it never came to realization, because a lawsuit, regarding the Savić family heritage, was filed. Sava and Živana finally reached an agreement, based on which Živana received 4300 ducats. After Sava Savić died, the Požarevac church authorities filed a complaint, demanding fulfillment of previous bonds. After a few verdicts and a few complaints, the case reached the Supreme Court, which ruled in favor of the Savić family successor. The final outcome of the whole case was that the church representatives have accepted the final verdict of the Supreme Court, by which Živana and her second husband Raša Zdravković, and the successors of the Sava Savić's property — his mother Leta, sister Milica and brother-in-law Haji Antonije — all had to give 100 ducats each, to the Požarevac church. With this, the case was closed, but in the collective memory of the Požarevac people, fifty years later, the case was seen from another perspective: the patron of the church was Mita Savić, Sava's father, and after the tombstones, as memorial marks, were removed, the following generations suppressed the memory of the alleged patrons.

Key words: endowment, foundation, memory culture, Cathedral church, Požarevac, Sava Savić, Živana Savić, Nikola Mita Savić, Georgije Đoka Savić, Raša Zdravković.